شانۆ

یاسین قادر بەرزنجی

له ئەرشیفی
شانۆی کوردی‌یەوه

دوو شانۆگەریی سالی «١٩٣٥» لە سلیمانی

شاری سلێمانی ، هەر لە کۆنەوە مەڵبەندێکی ڕۆشنبیری‌و سەرچاوەی بەخششی هونەرو ئەدەبیات بووە ، دیارە کۆمەڵێك هۆی خۆیی‌و مەوزوعی ئەو دیاردەیەیان خوڵقاندووەو ، یەك لەو هۆیانە کردنەوەی کۆمەڵی زانستی کوردان بووە لە ساڵی ١٩٢٦ دا لە سلێمانی‌و جموجۆڵ‌و چالاکی‌ی ئەو کۆمەڵەش تا ماوەیەکی باش زۆر لایەنی بیر ڕوناکی‌ی کوردیان پێ ڕوناك کراوەتەوە .

کۆمەڵ ، هەر لە سەرەتای دامەزراندنیەوە بیری لە هاندانی چالاکی‌ی شانۆیی کردووەتەوە ، چونکە زانیویە شانۆ لە ژیانی کۆمەڵ‌و چاوکردنەوەی خەڵکی‌دا چ دەورێکی مەزن ئەبینێ .

ئەوەی مەبەستمانە لێرەدا یادی بکەینەوەو لێ‌یان بدوێین ، دوو شانۆگەریی کوردی‌یە کە ساڵی ١٩٣٥ لە شاری سلێمانی کۆمەڵی زانستی پێشکەشی کردوون ، سەرەتا ئەوەش بڵێین کە ئەم دوو شانۆگەرییە تا ئێستا هیچی ئەوتۆیان لەسەر نەوتراوەو لە ناوهێنان‌و کورتە باس بەولاوە ، چی تریان لەسەر تۆمار نەکراوە .

١ – شانۆگەریی سەربازی ئازا :

ئەم شانۆگەرییە یەکێك بووە لە بەرهەمە شانۆییەکانی کۆمەڵ ، واتە جەمعیەتی زانستی کوردان ، ساڵی ١٩٣٥ لە شاری سلێمانی پێشکەش‌کراوەو جەماوەرێکی زۆری بینەران چوونەتە بینینی .

مامۆستا کاوە ئەحمەد میرزا لە لێکۆڵینەوەیەکیدا زۆر بەکورتی باسی ئەم شانۆگەرییەی کردووەو مێژووی پێشکەش‌کردنەکەشی دیاری کردووە کە (مانگی کانوونی دووەمی «١٩٣٥») و ناوی هەندێك لە ئەکتەرەکانیشی نووسیوە[١] .

مامۆستا حەسەن تەنیاش لە کتێبەکەیدا لە زمانی هونەرمەندی پێشڕەو مامۆستا فوئاد ڕەشید بەکرەوە دەربارەی ئەم شانۆگەرییە ئەدوێت‌و ئەڵێ :-(کۆمەڵی قوتابیانی مەکتەبی زانستی لە ساڵی ١٩٣٢دا شانۆگەریی «سەربازی ئازا»یان پێشکەش‌کرد لە شوێنی چایخانەکەی حەمە ڕەقدا . . .)[٢] .

لێرەدا خوێنەری بەڕێز هەستێ بەو هەڵەیە ئەکات کە بۆ ساڵی تۆمارکردنی ئەم شانۆگەرییە کەوتۆتە باسەکەی کاك تەنیاوە ، چونکە بەم سەرچاوەیەی تر کە ئێستا دێینە سەری بەڵگەکەمان ئەسەلمێنرێت .

ژێدەری دەوڵەمەندمان بۆ باسکردنی ئەو شانۆگەرییە ڕۆژنامەی ژیانی دەوڵەمەندە بە باس‌و خواس‌و بابەتی هەمە چەشن‌و قەڵەمە داهێنەرەکەی پیرەمێردی نەمر (١٨٦٧–١٩٥٠) . بەڵێ ، لە یەکێك لە ژمارەکانی ڕۆژنامەی «ژیان»ی ساڵی ١٩٣٥دا ووتارێك دەربارەی شانۆگەریی (سەربازی ئازا) لە لایەن پیرەمێردەوە بە ناونیشانی (تمثیل ، سەرگوزشتە نمایی)[٣] نووسراوە ، لیێرەدا لەبەر گرنگی باسەکەو بە مەبەستی ئاراستە کردنی چەند تیشکێك بۆ سەر شانۆگەریی ناوبراو ، تەواوی نووسینەکە پێشکەش بە خوێنەری خۆشەویستی ئەکەینەوە :

(چەند شەوێ لە پێش جەژنا ، مودیری مەعاریف پێ‌ی

شێخ نوری شێخ جەلال

ڕاگەیاندین کە خوێندەوارەکان و ئامۆژگاریەکانیان (مەبەستی لە قوتابییانی زانستی‌یە – یاسین) ئەیانەوێ ئەم جەژنە بە هۆی بوارەی خوێندنەوە (تمثيل) بکەن ، سەرگورشتە بێننە پێش چاومان ، هەرچەندە کەمیشی بە بەرەوە مابوو ، بەلاّم لاوانمان خوا بەهرەیەکی وای داونێ هەرچی دەستی بەنێ بە ئاسانی ئەی هێنە کایەوە ، زوو بە زوو بۆ جەژن پێیانگەیاندو شەوی سێ‌یەمی جەژن نۆرەی ئێمەمانان هات و چووین . هەرچەندە من خۆم نەختێ درەنگ پیاگەیشتم بەلاّم کە چووم جێ و ڕێ‌یەکی بە ڕێ‌وجێ ، دەستە کوڕگەلێکی موهیمان نەوازشی (سوپاهی‌یەکی مەرد – الجندي الباسل)یان ئەنواند ؛ قارەمانی سەرگورشتەکە بە ناوی قارەمانەوە دەهاتە کایەوە ، شاکیر ئەفەندی موعەلیم بوو ، کە خۆی لەقەدو بالاّو تێك‌سمراوی و کەللەو ئەستۆو شان و باهوودا قارەمانی لێ ئەگونجاو (ڕۆڵ) لاسایی باشی بەجێ هێنا ، سەراپا باش بوو ، تەنها کە هاتن بیگرن و کە بردیانە بەردەمی لەشکرکەش بێچارەیی و پارانەوەی نواند ، لە شەوی دووەمدا چاکی کردەوە . سەرلەشکرو لەشکرکەش و سەردارەکان هەموویان باش بوون ، بەلاّم دەزگیرانەکەی قارەمان کە نازدار بوو هیچ «نازدار» نەبوو ! دیارە کەسیان دەستی نەکەوتووە کە حەپۆلەیەکی وشك و بێ‌نازیان کردووە بە نازدار ، لەگەلّ ئەمەیشدا زۆر زۆر پەسەندو ئافەرینی ئەکەم کە شێوەی نازداری گرتۆتە ئەستۆی خۆی ، چونکە هێشتا ئەم (سنعەت) پیشە پەسەندە بە نەنگ ئەزانن. . .

ئەم درامە زۆر شتی لێ دێتە بەرهەم ، یەکەمیان تەمسیل سنعەتەو زۆر پەسەندە ، دووەم چاولێ‌کەری و پێڕەوی و لاسایی مەردانی نەبەرد لە مەعزو ڕیشەی دلّی نەوجواناندا بنج بەستی ئەبێ ، سبەی ڕۆژێ زۆر بە ئارەزووەوە فیداکاری خاکە پاکەکەیان ئەکەن ، نەخوازەلّلاّ لەم سەردەمەدا کە واتەی (تجنيد اجباري) سوپای زۆر بگیر لە ناودایەو هەموو لاوڵن دێنێتە سەر جۆش و خرۆش و ئارەزووی فیداکاریی وەتەن . زۆر ستایشی مودیری مەعاریف و سەراپا مودیرەکانی ترو موعەلیمەکان ئەکەین و بە تایبەتیش سوپاسی دائیرەی عەسکەری ئەکەین کە بە هەموو ڕەنگێ یارمەتی و یەك‌وجودی و برایەتی‌یان نواند ، جگە لەمانە درامەیەکی باش بۆ کەشافەو کەم پارەکانی مەکتەب پەیدا ئەبێ) .

بەهۆی ئەم نووسینەوە ، ئەم خالاّنەمان بۆ دەرئەکەوێ :

* شانۆگەرییەکە لە یەك شەو زیاتر پێشکەش کراوە .
* لەو کاتەدا ، پیاو دەوری ئافرەتی بینیوە ، داواش لە ئافرەت کراوە بێتە سەر شانۆ .
* نواندنی ئەکتەرەکان ڕێك‌وپێك بووەو جل و بەرگەکەشیان گونجاو بووە .

ئەکتەرەکانی شانۆگەریی سەربازی ئازا بریتی بوون لە بەڕێزان : شاکیر حەکیم ، عەبدولواحید نوری ، نوری شێخ مارف ، جەلال ئەفەندی ، جەمال مەجید ، ئەحمەد حەسەن ، فەهمی و محەممەدی تۆفیق قەفتان ، ڕەشید کەریم ، ڕەمزی قەزاز ، فایەق مەحمود ، تاهیر یەحیا بەگ ، یەعقوب ئەفەندی فەوزی ئەفەندی ، حامید فەرەج ، محەممەد ئەدیب .

٢ – شانۆگەریی مەم و زین :

حاجی تۆفیق پیرەمێرد سالّی ١٩٣٤ کتێبێکی ٢٢ لاپەڕەیی لە چاپخانەی «ژین»ی سلێمانی لە چاپداوە[٤] ، ئەو کتێبەش بریتی بووە لە چیرۆکی (مەم و زین)ی خۆی ، کە داستانێکە بە شیعرو پەخشان ڕێکی خستووەو ئامادەی کردووەو لە شەش پەردەدایە .

ئەم چیرۆکی (مەم وزین)ە ئامادە کراوەتە شانۆگەری و سالّی ١٩٣٥ لە جێگای ئوتێلەکەی حاجی برایم ئاغای نزیك بەردەرگای سەرای سلێمانی ، لە شەوانی جەژنی ڕەمەزانی ئەو

ساڵەدا پێشکەش کراوە ، بۆ ماوەی چوار شەو .

ئەم شانۆگەرییەش یەکێك بووە لە بەرهەمە ڕەنگینەکانی قوتابخانەی کۆمەڵی زانستی . لەو ماوەیەدا کە شانۆگەرییەکە پێشکەش کراوە ، پیرەمێرد دوو نووسینی تایبەتی بەو شانۆگەرییە نووسیوە ، یەکەمیان لە کاتی پڕۆڤەکردنی‌دا بووە ، ئەوەتا ئەفەرموێت :

(«زانستی» خوا ڕەوای بێ‌و تا دێ ڕوو لە بڵندی‌و سەرکەوتنە ، پار بە تورزو زەماوەندو زیافەتی بناری گۆیژەو تەمسیل نەشئەیان بە خاکەکەو شارەکەمان‌دا ، ئەمساڵ وا خەریکن بۆ ئەم جەژنی ڕەمەزانە تەمسیلی (مەم وزین) ئەکەن . شەوێك چووینە سەیری پەراوەی پیەسەکەیان ، ئەتوانین بڵێین هێشتا لەم شارەدا تەمسیلی وا ڕێك‌و پێك نەکراوە . . ئێستا ڕۆڵەی زانستی دەبینین هەر یەکە (شبلی) یەکن[٥] ، سەرگورشتەیش مەم‌و زینە کە لە منداڵی‌یەوە گوێمان پێ‌ی ڕاهاتووەو عەشق‌و سەودایەکی پاك‌و ڕۆحانی‌یە لە خاکی کوردستاندا ڕووی‌داوە ، هەر کەس بێت بە زەوقێکی ڕۆحانی دەماغی پەروەردە ئەبێ‌و هەر پارەیەکیش بدا بۆ (زانستی)ی خۆمانەو لە ناو خۆماندا دەمێنێتەوە ، ئینجا لام وایە هەرچی بۆ ئەم دەعوەتە نەیەت ئیمانی میللی‌ی بە قەدەر تاڵە دەزوویەکە)[٦] .

ئەکتەرەکانی ئەم شانۆگەرییە بریتی بوون لە بەڕێزان :

خوالێ خۆشبوو مەجید فەتاح ئوتوچی (مەم) ، شێخ نوری شێخ جەلال (زین) ، حاجی باقی نانەوا – بەنگینە (بەنگینە) ، ئەم خوالێ‌خۆشبووە لەم شانۆگەری‌یەوە نازناوی بەنگینەی بەسەردا براوە ، خوالێ خۆشبوو بەکر عەلی کەوش‌دروو (بەکر مەرگەوەڕ) ، غەفووری بەکری میسری (میر زەینەددین) ، کەریمی حاجی ئەورەحمان (سورخاب شا) ، خوالێ خۆش‌بوو عومەری سەعید بانەیی (کەنیزەك) ، عەباس قادرو حەسەنی شێخ حەمە مارف (کۆمبارس) . مەجید ئوتوچی هەر خۆشی کاری دەرهێنانی جێ‌بەجێ کردووە . نووسینەکەی تر هەر دەربارەی ئەم (مەم وزین) ەیە ، پیرەمێردی نەمر لە ژمارە ٤٦٣ی ڕۆژی ١٩٣٦/١/٤ دای ڕۆژنامەی (ژیان)دا نووسیویە ، بێگومان ئەو نووسینەش بۆ ئەم شانۆگەری‌یەو بۆ تێگەیشتن لە باری ئەو سەردەمەی شانۆی کوردیمان بایەخی خۆی هەیە ، هەر بۆیە تەواوی نووسینەکە لێرەدا بڵاو ئەکەینەوە :

تەمسیلی لاوانی زانستی

(سێ شەوەی جەژن لە سێ ڕۆژەی خۆشترمان ڕابوارد . . کوڕگەلی زانستی تەمسیلی مەم‌و زینیان کرد ، بە ڕاستی باشیان کرد . ئەوەی ڕۆڵی خاتوو زینی بەرکەوتبوو خۆی ڕاستی‌و ڕەوان بە دڵی سوتاوو بریان لە شینی مەمدا دەگریا ، قارەمانی تەمسیلی کە مەم بوو لە عەشق‌و سەودادا قرچەی جەرگی دەهات ، لە شەڕو دەعوادا نەڕەی شێرانە . . ئەمیر زەینەدین‌و تاژدین ئاغا بەو سەرو ڕیش‌و شان‌و شکۆو ئەمرو نەهی‌یەوە دەت گوت پادشاو وەزیری بە ڕاستین ، ڕۆڵی بەکر مەرگەوەڕ لە هەموویان موهیمتر مۆشکیلە تر بوو ، لە هەموویان بە ڕێ‌و جێ تر بەنگینە بوو،کە لە هەموو صفحاتی تەمسیلدا وەزیفەی هەیە ، هیچ ڕەخنەمان لێ نەگرت . بە تەرەف داریی نالێین ، بە چاوێکی تەنقیدو تەد قیق ڕوانیومانە ئەتوانین بڵێین هێشتا تەمسیلی وا لێرەدا نەکراوە ، نەخوازەڵلا مەوزوع مەم‌و زین بوو کە لە منداڵی‌یەوە گوێمان پێ‌ی ڕاهاتبوو . خوا هەقە خەڵکیش بە دڵ‌و بە گیان ئەهاتن‌و پارەیان ئەدا ، دوو کەسی دەوڵەمەند خۆیان جیا کردەوە ، ڕەشۆڵ پارەی بیتاقەی هەردووکیانی داو لە جێ‌ی هەردووکیان دانیشت ، لە سەری نارۆین تعنی بەرەو بایە ! . . ئێمە ئەم سەر بڵندییەمان بەوەیە ئەم نەوجوانانە کە ڕۆڵەی زانستن‌و ئەم هونەرەیان نواند لەو نەخوێندەوارانە بوون کە چەند ساڵ لەمەوپێش لە بازاردا شاگرد نانەوایی‌و دارتاشی‌و سەوزی فرۆشییان دەست نەدەکەوت . ئێستا خوا ڕەوای بێ‌و خوێندن وا پی‌گەیون نوتق سەرشانۆو نەشیدەی گۆرانی هەموو خۆیان هەڵیان بەستووەو ئەسڵی پیەسی بە پیرەمێردیشیان

تصحیح کردووە . بەم نەشئەیەوە هەڵیان پێچاوین کە بچین بۆ هەولێرو بەم کەیفەوە دەستی بکەنە ملی برادەرانی ئەوێو بە یەکەوە زەوقی خوێندەواریو سنعەت ببینن)[7] .

خوێنەری بەرێز : ئەمانە باسەکان بوون دەربارەی دوو شانۆگەرییەکەی ساڵی ١٩٣٥ ، ئەم مەم وزینەیان زۆر جاری تر لەسەر شانۆکانی کوردستان پێشکەش کردووەتەوە ، بەڵام بێگومان ئەوەی یەکەمیان کە زیاد لە پەنجا ساڵە پێشکەش کراوە ، لە مێژووی شانۆماندا گرنگی و بایەخی تایبەتی ی خۆی هەیە .

یەکێك لە ئەکتەرە سەرکەوتووەکانی شانۆگەریی (مەمو زین) بەرێز شێخ نوری شێخ جەلالە (١٩٢٢) کە بۆ دووەم جار لە شاری سلێمانی دەوری ئافرەتی بینیوەو لەم شانۆگەرییەدا بە بینینی دەوری (زین) ئەو بۆشاییەی پڕ کردووەتەوە کە بەشداریی نەکردنی ئافرەت لە شانۆدا درووستی کرد بوو .

ئەم ئەکتەرە ، هەر چۆن پیرەمێرد لەو نووسینەی پێشەوەدا ئاماژەی بۆ کردووە لە بینینی دەورەکەیدا سەرکەوتوو بووە ، لە چەند شانۆگەرییەکی تریشدا هەر دەوری ئافرەتی بینیوە . کاك شێخ نوری باسی ئەم شانۆگەرییەی بۆ کردینو فەرمووی :

(پێش ئەم تەمسیلە بە ماوەیەك بەلەدییە مانگانەکەی کۆمەڵی زانستی کوردانی بڕیبوو کە مەبلەغی سەدو پانزە ڕوپیە بوو ، مامۆستا پیرەمێرد هانی قوتابیەکانی دا تەمسیلێ بکەنو بەوەش پارە بۆ (زانستی) پەیدا بکەن ، ئیتر بەو شێوەیە مەمو زین سازکرا . من لە بارێکی کۆمەڵایەتی ی دواکەوتوودا دەوری کچم بینی ، سەرەتا باوکم ڕازی نەبوو کە ئەم دەوری زینە ببینم ، بەڵام پاشان پیرەمێرد لە ڕێی کاکی خوالێخۆشبوومەوە شێخ ئەبوبەکر — أ . ب . هەوریەوە باوکمی ڕازی کرد .

منیشو کاك عومەر سەعید بانەیی ، کە دەوری کەنیزەکی منی ئەبینی ، زۆر گیروگرفتی هاتە ڕێمان ، توانجو تانووتی خەڵکیو گاڵتە پیکردن بەشمان بوو ، تەنانەت جلو بەرگی ژنانەیان نەئەدایێ ، ناچار چووینە لای خێزانەکەی مامۆستا جەمیل سائیبو دوو دەستی جلی دا بە منو کاك عومەر .

یەکەم جار چوومە سەر شانوی شلەژام ، بەڵام سێ شەوەکەی تر گوێم نەدا بە بینەرانو بە تەواوی چوومە دەورەکەمەوە . . .)[8] .

دوای پێشکەش کردنی شانۆگەرییەکە ، هەر لە ڕۆژنامەی «ژیان»دا حساباتی شانۆگەرییەکە بە ناونیشانی (حساب ئەدەین بە میللەت)[9] بڵاوکراوەتەوەو ناوی دەستەیەك بۆ ڕاگرتنی حسابو تەدقیق نووسراوە ، کە بریتی بوون لە : ئەمین بەگی مودیری گومرگو عەبدولواحید نوریو مستەفا سائیبو چەند کەسێکی تر . دەستەکەوتیان کە بریتی بووە لە پارەی بلیتو بلیتی مەوقیعی باڵاو واریداتی چاپچی کردوویەتی یە بیستو یەك دینارو سی فلس ، مەساریفەکەشیان کە دراوە بە : کرێی حەماڵی شانۆو کورسی ، جگەرەو لۆقنتە ، گڵۆپو تەلو قفڵو بزمارو تەرەقەو بۆدرە ، ئوتومبیلی جارو دەهۆڵو زوڕنا ، ئیکرامییەی تاقمی تەمسیلو کرێی چوار شەو ئوتێل (مەبەست لە کرێی ئوتێل «امراء»ی حاجی برایم ئاغایە بۆ پێشکەش کردنی شانۆگەرییەکە — یاسین) چاییو سوتاندنی ئەلەکتریكو . . . تاد ، هەمووی کردوویەتی یە سیانزە دینارو حەوت سەدو دە فلس .

سەرچاوەو پەراوێزەکان :

١ — کاوە احمد میرزا ، دراسة عن الحركة المسرحية في مدينة السليمانية ، مجلة كاروان ، العدد ١٨ ، ١٩٨٤ ، ص ١٠٦ .

٢ — حەسەن تەنیا ، شانۆو شانۆی کوردەواری ، بەغدا ، ١٩٨٥ ، ل ٥٤ .

٣ — ڕۆژنامەی «ژیان» ، ژمارە ٤٢٦ ، ١٩٣٥/١/١٢ .

٤ — مستەفا نەریمان ، بیبلۆگرافیای کتێبی کوردی ، بەغدا ، چاپخانەی کۆڕی زانیاری کورد ، ١٩٧٩ ، ل ٣٩ .

٥ — مەبەستی لە هونەرمەندی عێراقی ی ناسراو خوالێخۆشبوو (حقي الشبلي)یە .

٦ — ڕۆژنامەی «ژیان» ، ژمارە ٤٦٢ ، ١٩٣٥/١٢/١٤ .

٧ — باسەکە وەك خۆیەتی ، تەنیا ڕێنووسەکەمان بە شێوەی ڕێنووسی باوی ئەمڕۆ نووسیوەتەوە .

٨ — چاوپێکەوتنێك لەگەڵ بەرێز شێخ نوری شێخ جەلال ، ڕۆژی ١٩٨٦/٦/٢٨ .

٩ — ڕۆژنامەی «ژیان» ، ژمارە ٤٦٤ ، ١٩٣٦/١/١١ .